

بزه دیدگی مسلمانان روهینگیا و گونه‌شناسی جرایم ارتكابی علیه آنها از منظر اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

حسین محبی شیخلری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۲۰

محمود قیوم زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲

سعید عطا زاده^۳

چکیده

در چندین دهه اخیر مسلمانان روهینگیا که در ایالت راخین کشور میانمار ساکن و بومی آنجا هستند، در معرض بزه دیدگی جنایات گسترده و خشونت‌های سازمان‌یافته که نسبت به آنها از سوی بودائیان و مقامات دولتی میانمار ارتکاب می‌یابد، قرار دارد. قتل و ارتکاب رفتارهای وحشتناک و غیر انسانی، تعرضات جنسی، غارت اموال آنها، مصادره زمین، اعمال خشونت، بازداشت‌های گسترده و خودسرانه، انتقال اجباری و تبعید گسترده مسلمانان روهینگیا و... موجب گردیده است که موضوعات جنایات ارتكابی داخل در صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی قرار گیرد. برابر ماده ۶ و ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، قتل اعضاء یک گروه، قراردادن عمدی آن گروه در معرض زندگی نامناسب منتهی به زوال قوای جسمی کلی یا جزیی، انتقال اجباری، پاک‌سازی قومی و نژادی جزو جرایم احصاء شده در اساسنامه رم و جرایم علیه بشریت و نسل‌کشی قلمداد شده و ضرورت ورود دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به این جرایم بیش از پیش هویدا می‌سازد.

کلید واژگان: بزه دیدگی، جنایت علیه بشریت، مسلمانان روهینگیا، نسل‌کشی

^۱ دانشجوی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه

^۲ استاد و مدیر گروه حقوق دانشگاه آزاد واحد ساوه

^۳ استاد یار پژوهشگاه علوم انتظامی امین

مسلمانان روهینگیا، اقلیت قومی می باشند که اصالت اجدادی و علقه های فرهنگی آنها در مرزهای میانمار و بنگلادش و در ایالت آراکان (راخین) قرار دارند (Zarni, Cowley, 2014:682). در دهه های گذشته، دولت میانمار و جمعیت بودائیان ساکن در آن سرزمین اقدام به خارج نمودن مسلمانان روهینگیا از کشور یا جابجایی آنها به اردوگاههایی کردند که دور از محل سکونت آنها قرار دارد. و از اعمال و اجرای رفتارهای غیر انسانی و خشونت آمیز نسبت به آنها در قالب فجیع ترین جنایات از قبیل قتل و کشتار و شکنجه و اخراج از سرزمین مادری و تبعید به آتش کشاندن منازل و سایر حقوق بنیادین بشری هیچ گونه ابایی نداشته اند (روستایی و آرش پور، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸۸). که همگی مبین این موضوع است که مسلمانان روهینگیا مواجهه با اعمال و اقدامات تبعیض آمیز و جنایات بی رحمانه هستند که پاکسازی قومی و نژادی آنها را از سرزمین اجدادی به همراه داشته است که مسئله بزه دیدگی آن مردمان از منظر حقوق بین الملل و اسناد و کنوانسیون های بین المللی و علل الخصوص اساسنامه دیوان کیفری بین المللی از حیث مباحث بزه دیده شناسی و رویکرد و جنبه های حمایتی مورد توجه و از اهمیت شایانی برخوردار می باشد. چراکه با تأسیس دیوان کیفری بین المللی و مقررات ذکر شده در اساسنامه آن، جایگاه و امتیازات خاص و حقوق متهم و قابل توجهی برای بزه دیده در حقوق بین الملل مطرح گردید. نظر به اینکه از جمله صلاحیت های دیوان کیفری بین المللی، رسیدگی به جرایمی از جمله نسل زدایی، جنایت های علیه بشریت، جنگی و تجاوز می باشد، گونه شناسی جرایم ارتكابی علیه مسلمانان روهینگیا و تطبیق آنها با جرایم ورد ذکر در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی از موضوعات قابل بررسی دیگری است که این مقاله درصدد پاسخگویی به آن می باشد. لذا پژوهش پیش رو با تأکید بر اساسنامه دیوان کیفری بین المللی به بررسی و تبیین بزه دیدگی مسلمانان روهینگیا و گونه شناسی جرایم ارتكابی علیه آنها می پردازد.

۱) بزه دیدگی مسلمانان روهینگیا در عدالت کیفری بین المللی

پس از جنگ جهانی دوم، اندیشه حمایت از بزه دیدگان تحت مفاهیم مهم و قابل توجهی از جمله حق مطالبه ضرر و زیان ناشی از جرم، دادرسی منصفانه و عادلانه و جبران خسارت بزه دیده وارد ادبیات حقوق جهانی گردید و از سال ۱۹۷۰، حقوق بزه دیدگان به نحو قابل توجهی توسعه و گسترش یافته است. بزه دیده شناسی، شخص بزه دیده، چگونگی رویداد بزه دیدگی، میزان آسیب های وارد به فرد بزه دیده، نقش بزه دیده در تکوین پدیده مجرمانه، جایگاه قربانیان در سیستم عدالت کیفری و حقوق آنها را در فرایند دادرسی کیفری مورد مطالعه قرار می دهد (Lanier & Henry, 2004:15). علاوه بر فعال نمودن نقش بزه دیده در سیس - تم های عدالت کیفری ملی، دستاورد محققان در حوزه بزه دیده شناسی حمایت - سی، موجب ارتقاء جایگاه بزه دیده در عدالت کیفری بین المللی نیز گردیده است. سازمان ملل متحد که در تنظیم و ساماندهی سیاست عدالت کیفری در سطح جهانی ایفای نقش می کند، در کنگره هفتم پیشگیری از جرم و اصلاح بزه کاران که در سال ۱۹۸۵ در ایتالیا برگزار شد، به حمایت از بزه دیدگان پرداخته و کارگزاران سیاست جنایی ملل متحد، اعلامیه اصول بنیادین عدالت در خصوص بزه دیدگان و قربانیان - س - س - س - استفاده از قدرت را مقرر و تصویب آن را به مجمع عمومی پیش - نهاد نمودند. با تأسیس دیوان کیفری بین المللی در اواخر سده بیستم میلادی در رم، بزه دیده و حمایت از آن از جایگاه والایی در سطح بین المللی بهره مند شد. در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی و مقررات آیین دادرسی کیفری و قواعد ادله اثبات دعوی، بزه دیده و منافع او مورد توجه قرار گرفته است. در مقررات دیوان علی رغم اینکه بزه دیدگان می توانند در تمام مراحل رسیدگی، دیدگاه های خود را مستقیماً به دیوان ارائه کنند، بزه دیده نقش مستقیم در شروع یک فرایند کیفری ندارد، اما این فرصت به آنها داده شده است که به هنگام بررسی شعبه مقدماتی در مورد تصمیم دادستان

مبنی بر آغاز تحقیق و یا نظارت بر تصمیم وی مبنی بر عدم آغاز تعقیب یا تحقیق، نظرات خود را به شعبه مقدماتی ارائه نمایند. لذا هر چند که بزه دیدگان نمی‌توانند همانند یکی از طرفین دعوا، صلاحیت دیوان یا قابلیت پذیرش یک وضعیت نزد دیوان را مورد مناقشه قرار دهند، اما این حق را دارند که ملاحظات و دیدگاه‌های خود را به قضاتی که این موضوعات را بررسی می‌کنند ارائه نمایند. در جریان مذاکرات کنفرانس رم این بحث مطرح بود که صرف مجازات کردن جنایتکاران کافی نیست. زیرا اگر جرایم عدالت از جانب قربانیان احساس نشود، عدالت نخواهد بود و به منظور اجرای عدالت برای قربانیان، دیوان کیفری بین‌المللی باید حقوق و نیازهای قربانیان را به رسمیت بشناسد.

۱-۱) مفهوم بزه دیده در حقوق کیفری بین المللی

برای درک و تبیین مفهوم در ست از بزه دیده در حقوق کیفری بین المللی، بایستی مفهوم بزه دیده در اسناد بین المللی مورد مذاقه و توجه قرار گیرد.

وفق بند اول قسمت الف اعلامیه اصول بنیادین عدالت در خصوص بزه دیدگان و قربانیان سوء استفاده از قدرت ۱۹۸۵^۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، بزه دیده شخصی است که در اثر فعل و ترک فعلی که جرم تلقی می‌گردد، به صورت انفرادی و یا به صورت گروهی، متحمل صدمات بدنی، روحی، روانی، معنوی و اقتصادی و یا به حقوق بنیادین آنها خلل و آسیب وارد آمده است. در ماده ۸ اصول اساسی راهنمای حق دادخواهی و جبران خسارت برای بزه دیدگان نقض‌های فاحش حقوق بشر و بشر دوستانه بین المللی^۲، بزه دیده تعریف شده است. بر طبق مفاد ماده ذکر شده بزه دیده شخصی است که انفرادی و یا به صورت جمعی در معرض آسیب‌های جسمانی یا روحی و روانی، زیان اقتصادی یا ضرر شدید به حقوق اساسی از طریق فعل یا ترک فعل‌هایی که منشا نقض‌های فاحش حقوق بشر بین المللی یا نقض شدید حقوق بشر دوستانه بین المللی است می‌گردد. در تعاریف ذکر شده، نه تنها شخص بزه دیده بلکه خانواده، دوستان و حتی افرادی که در زمینه پیشگیری از بزه دیدگی و یا کمک به آنها در معرض خطر و آسیب قرار می‌گیرند با توسعه مفهوم بزه دیده بر بزه دیدگی غیر مستقیم داخل در تعریف قرار می‌گیرد. در اسناد دادگاه‌های کیفری بین المللی سابق مانند دادگاه‌های توکیو، رولندا و نورنبرگ، شخص بزه دیده مورد توجه قرار نگرفته و تعریفی از آن اراده نشده است. اما در بند ۲ مقررات آیین دادرسی وادله دیوان کیفری بین المللی یوگوسلاوی بزه دیده به شخص حقیقی اطلاق می‌گردد که بر علیه او جرایمی ارتکاب یافته که صلاحیت رسیدگی به آن بر عهده دادگاه ویژه است^۳. بر طبق تعریف مورد ذکر نیز بزه دیده فقط شامل شخص حقیقی می‌گردد و شامل شخص حقوقی نمی‌شود و از طرفی صرفاً در برگیرنده بزه دیده مستقیم است و دامنه شمول آن مضیق است و بزه دیده غیر مستقیم از شمول آن تعریف خارج می‌باشد، چراکه از نظر دادگاه، جرایمی نسبت به آنها ارتکاب نیافته است. (نژندی منش و آموزگار، ۱۳۹۶، ص ۱۳۸)

صرف نظر از اینکه در اساسنامه رم از شخص بزه دیده تعریفی ذکر نشده است، تعریف موسعی از مفهوم بزه دیده در آیین دادرسی و قواعد ادله اثبات دعوی دیوان کیفری بین المللی طرح گردیده است. طبق ماده ۸۵ آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی بزه دیده شخصی است که در اثر ارتکاب هر یک از جرایم و جنایت‌های تحت صلاحیت دیوان کیفری بین المللی، صدمه شدیدی را متحمل نمودند. علاوه بر این، بزه دیدگان شامل سازمان یا نهاد‌هایی می‌گردند که اموال خود را در

^۱ - United Nations declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power, A/RES/40, ۲۹ November ۱۹۸۵

^۲ - Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of gross violation of international human rights law and serious violations of international humanitarian law, A/RES/60 147, 21 March 2006

^۳ - ICTY Rules of procedure and evidence, (Available at: <https://www.icty.org/x/file/legal%20library/Rules.Procedure-evidence/ito32Rev45-en>)

خصوص مسائل آموزشی، مذهبی، هنری، علم و یا نیات و مقاصد خیریه وقف نمودند و یا آثار تاریخی، بیمارستانی و سایر اماکن و اشیای آنها که در جهت مقاصد بشر دوستانه است، خسارت وارد گردیده است.^۴ لذا بزه دیده در دیوان کیفری بین المللی از مفهوم گسترده تری نسبت به سایر اسناد ذکر شده برخوردار می باشد که ضمن پذیرش بزه دیدگی غیر مستقیم اشخاص حقیقی، دامنه شمول آن اشخاص حقوقی را در جهت منافع قربانیان در بر می گیرد. نظر به تعریف ذکر شده از مفهوم بزه دیده در آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی دیوان، وجود صدمه شخصی در خصوص اطلاق مفهوم بزه دیده لازم می باشد. از طرفی رابطه سببیت بین اتهامات قابل انتساب بر شخص متهم و صدمه و خسارت وارده ادعایی بر شخص بزه دیده ضروری می باشد. بنابراین وضعیت حقوقی بزه دیده بر اشخاصی متناسب می گردد که اولاً: علاوه بر اینکه فرد صدمه دیده باشد. ثانیاً: صدمه ایجاد شده برای شخص در اثر جرایم در صلاحیت دیوان کیفری بین المللی از تکاب یافته باشد (رضوی فرد و دیرباز، ۱۳۹۲، ص ۷۶)

۲-۱) نقش و تاثیر بزه دیده در فرآیند کیفری

در اسناد حقوق بشر در باب حقوق مربوط به دادرسی عادلانه هیچ حقی را نسبت به دادرسی های کیفری به قربانی جرم نسبت نمی دهند. در رژیم های حقوقی نوشته با قبول حق مشارکت قربانیان در دادرسی ها به عنوان یک طرف مدنی نقش قربانی در دادرسی های کیفری تا اندازه ای حفظ شده، اما در خانواده کامن لا تعقیب کیفری از دادرسی مدنی کاملاً تفکیک شده است (سوادکوهی، ۱۳۸۳، ص ۶۸)

پیشینه دادرسی های کیفری بین المللی شاهد حضور بزه دیدگان در فرآیند کیفری نبوده است. در اساسنامه های دادگاه های نورنبرگ و توکیو حتی نامی از قربانیان برده نشده بود. در دادگاه های کیفری بین المللی یوگسلاوی سابق و رواندا به میزان محدودی به بزه دیدگان توجه شد (فلاحیان، ۱۳۸۴، صص ۳۴-۳۶). اما در مقررات اساسنامه دیوان کیفری بین المللی؛ قربانیان جزو جرائم از نقش خاصی برخوردار شده اند که در ماده ۶۸ اساسنامه به عنوان ماده اصلی مربوط به قربانیان، حمایت و شرکت آنان در دادرسی مطرح گردیده است. اولین قدم در راه حفظ حقوق بزه دیدگان، شناسایی آنان به عنوان احدی از طرفین دعواست. این عمل زمینه را برای مشارکت بزه دیده در راستای حقوق خود در دادرسی فراهم می سازد. از این رو ماده ۶۴ اساسنامه در بند سوم خود مقرر می دارد که بعد از ارجاع پرونده برای محکمه بر مبنای این اساسنامه، شعبه بدوی تعیین شده برای رسیدگی به پرونده باید با طرفین پرونده تبادل نظر نموده و شیوه ای را که برای تأمین انصاف و سرعت در دادرسی ها ضروری است، انتخاب نماید.

بند سوم ماده ۶۹ نیز تصریح دارد که طرفین پرونده می توانند مدارک مربوط به موضوع را تسلیم نمایند و دیوان اختیار دارد که تسلیم مدارکی را که برای تشخیص واقعیت لازم می داند، درخواست نماید. با این وصف قربانی جرم می تواند نسبت به ارائه مدارک خود اقدام کند و دیوان می تواند نسبت به مرتبط بودن یا قابلیت پذیرش هر مدرکی با در نظر گرفتن جوانب امر با توجه به ضابطه ۷۲ آیین دادرسی و ادله، اتخاذ تصمیم نماید. ضابطه اخیر الذکر در بند دوم خود بیان می دارد: شعبه دیوان در مورد اینکه آیا مدارک اشاره شده در بند اول مرتبط با ادعا یا قابل پذیرش می باشد یا خیر، مبادرت به اخذ نظرات دادستان، متهم، شاهد و بزه دیده یا نمایندگان قانونی آنها می کند. این موضوع نشان دهنده نقش بزه دیده در دادرسی در خصوص قابلیت پذیرش مدارک تقدیم شده و ارائه دلیل می باشد. با عنایت و دقت در مستندات فوق الذکر می توان ابراز داشت، آنچه که می تواند التیامی بر لطمات و جراحات روحی - روانی و عاطفی این قربانیان باشد؛ جبران مادی خسارت نیست، بلکه اگر حقیقت از طریق دادرسی عادلانه ای کشف گردد به گونه ای که جامعه بین المللی به طور کلی، آن را تأیید کند و با بزه دیدگان همدردی نماید، تا حد زیادی موجبات تشفی خاطر آنان

^۴-ICC RPE, (Available at: <https://www.icc-cpi.int>)

فراهم خواهد شد،" با قطع نظر از شدت کیفری که بر محکوم وارد می گردد. " بر این اساس، بزه دیده نمی تواند به دور از فرایند کیفری باشد و شرکت دادن بزه دیدگان در دادرسی خود می تواند بخش مهمی از فرآیند التیام بخششی به پیامدهای جنایات وحشیانه به شمار آید. از همین رو است که اساسنامه دیوان کیفری بین المللی در این زمینه به سادگی نظر گرفتن نقاط ضعف و قوت دادگاههای کیفری بین المللی برای یوگسلاوی سابق و رواندا در ایجاد یک سیستم حمایتی برای بزه دیدگان و شهود بسیار کوشیده است. گاه بزه دیده در جرایم داخل در صلاحیت دادگاه کیفری بین المللی - می بعنوان شاهد در دادگاه حضور می یابد. این حضور مرتبط با ویژگی جمعی بودن اینگونه جرایم می باشد. بدین صورت که افراد بزه دیده ناظر و شاهد وقوع جرم علیه دیگران نیز بوده اند. در مواردی که بزه دیده به عنوان شاهد می باشد، حضور وی در جلسه دادرسی الزامی است.

مطابق ضابطه ۶۵، شهادتی که نزد دیوان حاضر می شود مجبور به ارائه گواهی خواهد بود مگر این در اساسنامه و آیین دادرسی و ادله به نحو دیگری مقرر شده باشد. عدم ادای شهادت در دیوان، جرم خودداری از اجراء دستور دیوان محسوب شده و طبق ضابطه ۱۷۱ مورد مجازات قرار می گیرد. بزه دیده در مقام شاهد، دارای مصونیت بوده و از امتیازات و تسهیلات لازم برای انجام وظیفه خود در دیوان بهره مند است.

۱-۳) رویکرد حمایتی بزه دیده گان

پس از وقوع جرم؛ اولین واکنش بزه دیده ممکن است شوک، ترس، خشم، احساس ناتوانی، ناپاوری و گناه باشد. چنین واکنش هایی ممکن است خود را به شکل تأثیرهای روانی مثل کابوس، افسردگی، احساس گناه، ترس از دست دادن حس اعتماد و احترام نشان دهد. لذا ارائه کمک های مادی همچون خدمات پزشکی، روان پزشکی و روان کاوی لازم است (معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، ۱۳۸۴، صص ۱۷-۱۸). یکی از اقداماتی که در این زمینه باید انجام داد توانبخشی بزه دیده است. افراد با توجه به شخصیت، تربیت و وضعیت جسمی و روحی خود، وضعیت متفاوتی در عادی سازی خواهند داشت. توان بخشی طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی عبارتست از: مجموعه اقدام های هماهنگ پزشکی، اجتماعی، آموزشی و حرفه ای به منظور آموزش و بازآموزی ناتوانان با هدف رسیدن به سطح حداکثر در فعالیت عملکردی است. اعلامیه ی اصول پایه ی عدالت برای بزه دیدگان و قربانیان سوء استفاده از قدرت در ضرورت چنین مساعدت هایی در مواد ۱۴ تا ۱۷ توصیه های را ارائه کرده است. ماده ۱۴ مقرر داشته است که بزه دیدگان باید در قالب ابزارهای حکومتی، داوطلبانه، اجتماع مدار بومی، از کمک های مادی، پزشکی، روان شناسانه و اجتماعی لازم برخوردار شوند. بزه دیده به ویژه در جرایم مهم که داخل در صلاحیت دیوان می باشد، نیازمند دریافت کمک های فوری است. ماده ۶۸ اساسنامه تحت عنوان حفاظت از قربانیان و شهود و شرکت آنها در دادرسی ها، قواعد کلی را در نظر گرفته است که برخی از آن قواعد با ارائه خدمات پس از وقوع جرم مرتبط است. از جمله بند ادیوان را ملزم نموده است که تدابیر مناسب را به منظور حفظ امنیت و سلامتی جسمی و روحی و منزلت و حریم خصوصی قربانیان اتخاذ نماید و در انجام این امر باید به کلیه عوامل مرتبط از جمله سن، جنس، سلامتی و ماهیت جنایت به عنوان مثال جنایت متضمن خشونت جنسی یا جنسیتی یا خشونت علیه کودکان، توجه کند. همین تکلیف بر عهده دادستان در جریان تعقیب و تحقیق گذارده شده است و ضابطه ی ۸۶ از آیین دادرسی و ادله، شعبه و سایر نهادهای دیوان را در صدور هر دستوری مکلف به توجه به نیازهای قربانیان و شهود به ویژه کودکان، سالمندان، اشخاص از کار افتاده و قربانیان خشونت های جنسی براساس ماده ۶۸ اساسنامه نموده است.

مطلب دیگری که در این رابطه قابل طرح است؛ لزوم تسکین آلام روانی بزه دیدگان است. باید توجه داشت درد و رنج حیثیتی که تحت عنوان آسیب معنوی مطرح می شود، از آسیب روانی قابل تفکیک است. آسیب روانی نوعی نارسایی و یا

اختلال و به عبارتی دیگر گونه‌ای از بیم ساری است که در روان فرد پدید می‌آید و معیار عینی دارد، در حالی که ضرر معنوی، مفهوم روان‌شناختی داشته و به معنای تأثیر پذیری یا واکنش روانی است که در برخورد با امور بیرونی در ذهن پدید می‌آید و به شکل‌هایی مانند ترس، کینه، خشم و درد نمایان می‌شود (عباچی، ۱۳۸۴، صص ۱۹۹-۲۰۱). خدمات مذکور در اسناد دیوان شامل خدمات پزشکی و روانپزشکی به شکل توأم آنان می‌باشد. مطابق بند ۱ ضابطه ۱۷ آیین دادرسی و ادله، یکی از وظایف بخش قربانیان ارائه خدمات به قربانیان جرم است و طبق بخش الف از بند ۲ این ضابطه مساعدت به قربانیان جرم در زمینه دریافت کمک‌های پزشکی، روانپزشکی و سایر کمک‌های مورد نیاز از وظایف بخش قربانیان و شهود است. در جهت کمک‌رسانی به قربانیان جرم، کارشناسانی از تخصص‌های مختلف در بخش قربانیان و شهود به کار گرفته شده‌اند. طبق ضابطه ۱۹ آیین دادرسی و ادله، بخش قربانیان همان‌طور که در کارشناسانی با تخصص‌های مختلف در زمینه‌های حمایت و حفاظت از قربانی، کودکان و به ویژه کودکان آسیب‌دیده، اشخاص سالمند و مراقبت‌های بهداشتی داشته باشد.

۱-۳-۱) تشکیلات حمایتی

آگاه ساختن بزه‌دیده و مجرمانه از اینکه تشکیلات و نهادهایی در جهت حمایت از آنان و حقوقشان موجود می‌باشد موجبات تسکین روحی روانی آنان را فراهم می‌آورد و ایشان را به ادامه پیگیری و تعقیب امیدوار می‌کند زیرا در بسیاری از مواقع نگرانی و خوف بزه‌دیدگان از احساس تنهایی‌ای که ناشی از صدمات و لطمات وارد شده بر اثر جرم و نیز تهدیدات مجرمین می‌باشد به شدت آنان را از نظر روانی آزرده خاطر نموده و نسبت به ادامه پیگرد مایوس می‌نماید. بر همین اساس دیوان کیفری بین‌المللی از این موضوع مهم غافل نبوده و قربانیان جرایم وحشیانه بین‌المللی را با تأسیس تشکیلاتی درون دیوان مورد حمایت قرار داده است. از جمله وظایف رییس دبیرخانه دیوان آگاهی‌دادن به قربانیان از وجود تشکیلات حمایتی در دیوان است. آگاهی بزه‌دیدگان از وجود این تشکیلات، مقدمه برخورداری آنان از خدمات مورد ارائه در این بخش است. بند ۲ ضابطه ۱۶ آیین دادرسی و ادله، مطلع نمودن بزه‌دیدگان از مقررات، ماهیت، وظایف و خدمات بخش قربانیان را بر عهده رییس دبیرخانه به عنوان رییس این بخش قرار داده است. توصیه به قربانی در خصوص نحوه بهره‌مندی از مشاوره قانونی به منظور حمایت از حقوق آن‌ها و اطلاع‌رسانی بر تسهیلاتی که می‌تواند برای ایفای مستقیم وظایف آنان ضروری باشد، موضوع بند ۱ ضابطه ۱۶، از وظایف بخش قربانیان شناخته شده است.

۱-۳-۲) اطلاع‌رسانی بزه‌دیده نسبت به حقوق مکاتبه

در بند چهارم ماده ۶۸ اساسنامه، مشاوره و راهنمایی توسط بخش قربانیان در نظر گرفته شده است. همچنین بخش ب بند ۱ ضابطه ۱۶ آیین دادرسی و ادله، مساعدت به قربانیان جرم را در خصوص اخذ مشاوره قضایی و سازماندهی نماینده قانونی، از وظایف رییس دبیرخانه در رابطه با قربانیان دانسته است. یکی از این گونه اقدامات در خصوص اطلاع از حقوق خود، توصیه به شهود در خصوص نحوه بهره‌مندی از مشاوره قانونی به منظور حمایت از حقوق ایشان است. مطلع نمودن بزه‌دیدگان از حقوق خود بر اساس اساسنامه در بخش الف بند ۲ ضابطه ۱۶، مدنظر قرار گرفته است.

اطلاع‌رسانی به بزه‌دیده از حقوقی که در دیوان کیفری بین‌المللی دارا می‌باشد و نیز تعرفه وجود تشکیلات حمایتی می‌تواند او را از هرگونه اقدام شخصی و آنارشی حاصل از آن و حتی بزه‌دیدگی مجدد محفوظ دارد. فارغ از این مطلب، وقتی بزه‌دیده دیوان کیفری را در کنار خود و حامی خود احساس کند طبیعتاً با همکاری‌های لازم و مشتاقانه خود دیوان را در جهت رسیدگی هرچه سریعتر و با سهولت بیشتری یاری خواهد کرد و پرونده‌های مفتوح در آن مرجع می‌تواند با سرعت و دقت بیشتری منتج به نتیجه شود.

دادستانی و شعبات رسیدگی اعم از مقدماتی و دادگاه باید در اجرای وظایفشان براساس اساسنامه و آیین دادرسی و ادله حقوق و نیازهای قربانیان و علی‌الخصوص کودکان و سالمندان و اشخاص از کار افتاده و قربانیان خشونت های جنسی یا جنسیتی را به طور کامل ملحوظ نظر قرار دهند. شعبه دیوان بنا به پیدایش نهاد دادستان و یا متهم و یا براساس درخواست قربانی، اقدامات و تدابیر لازم را جهت حمایت از قربانیان که در معرض خطر قرار دارند اتخاذ خواهد نمود در ضمن پیش از صدور دستور اقدامات حمایتی، رضایت شخصی که اقدامات حمایتی در خصوص اقدامات حمایتی از قربانیان، می‌تواند جلسه مقدماتی غیرعلنی برای تصمیم‌گیری در مورد اینکه آیا لازم است دستوری در مورد تدابیر مربوط به پیشگیری از انتشار هویت یا موقعیت قربانی را در سطح جامعه با جرایم و نهاد های اطلاع رسانی صادر نماید یا خیر، برگزار نماید، از جمله اینکه: ۱- نام قربانی یا هر اطلاعاتی که می‌تواند منجر به شناسایی هویت وی شود، از سوابق عمومی شعبه حذف شود؛ ۲- دادستان، متهم یا هر شخص دخیل در دادرسی از افشای اطلاعات مذکور نزد اشخاص ثالث ممنوع شوند؛ ۳- گواهی به وسیله دستگاه های الکترونیکی با سایر ابزار های ویژه از جمله استفاده از ابزارهای فنی که جایگزینی تصویر یا صدا را امکان پذیر می‌سازد یا با استفاده از فناوری صوتی - تصویری به ویژه ویدئو کنفرانس و تلویزیون مدار بسته و استفاده انحصاری از رسانه صوتی ارائه شود؛ ۴) اسم مستعاری به وسیله قربانی مورد استفاده قرار گیرد؛ یا (۵) شعبه دیوان بخشی از رسیدگی را بطور غیرعلنی برگزار کند.

شعبه دیوان براساس پیشنهاد دادستان یا متهم یا براساس درخواست قربانی یا نمایندگان قانونی آنان (در صورت وجود)، یا به ابتکار خود و در صورت اقتضا، پس از مشاوره با بخش قربانیان، می‌تواند با لحاظ نظرات قربانی دستور انجام اقدامات ویژه ای همانند انجام تدابیری برای تسهیل گواهی قربانی آسیب دیده، کودک، شخص سالمند یا قربانی خشونت جنسی را براساس پاراگراف های ۱ و ۲ ماده ۸۸ اساسنامه صادر نماید. شعبه پیش از صدور دستور این اقدامات، هر زمان که امکان پذیر باشد، رضایت شخصی را که اقدامات ویژه در رابطه با وی مقرر می‌شود، جلب خواهد نمود.^۶ لذا با در نظر گرفتن اینکه نقض حریم خصوصی قربانی ممکن است خطری برای امنیت وی ایجاد نماید، دادستانی یا شعبه دیوان باید در کنترل روش بازجویی از قربانی آن چنان هوشیار باشد که از هر گونه آزار یا ارباب جلوگیری کرده و توجه ویژه ای به پرسش طرف مقابل از قربانیان جنایت خشونت جنسی، مبذول نماید.

۲) گونه شناسی جرایم ارتكابی علیه مسلمانان روهینگیا

جنایات متعددی علیه مسلمانان روهینگیا صورت گرفته است که در این میان دولت میانمار نیز نقش بسزایی در ارتكاب و تشدید آن جنایات بر ضد مسلمانان دارد که اوج ارتكاب این اعمال و نقض گسترده حقوق بشر با حمایت دولت میانمار و توسط ارتش تحت حمایت دولت در این کشور به منصفه ظهور رسیده که احساسات جامعه جهانی را به نحو قابل توجهی مشوش ساخته است (Murphy: ۲۰۱۷). پاک سازی قومی مسلمانان، قتل، تعرض به زنان و کودکان، آتش سوزی، خشونت، دستگیری های و بازداشت های خود سرانه، تفتیش و بررسی بی دلیل منازل و... توسط نیروهای نظامی و امنیتی میانمار از جمله جنایاتی است که علیه مسلمانان روهینگیا در ایالت راخین ارتكاب یافته است. بسیاری از جنایات ارتكابی از سوی بوداییان میانمار بر ضد کودکان، زنان و مردان مسلمان در مقابل چشم نیروهای امنیتی صورت گرفته که هیچ واکنش از آنها در

۵ - قاعده ۸۷ از قواعد «دادرسی و ادله» دیوان کیفری بین المللی.

۶ - قاعده ۸۸ از قواعد «دادرسی و ادله» دیوان کیفری بین المللی.

حمایت از مسلمانان مشاهده نگردیده است و حتی در مواردی با همکاری و مساعدت نیروهای نظامی و امنیتی آن جنایت به وقوع پیوسته است، بنحوی که علاوه بر بودائیان میانمار، ارتش آن کشور نیز به سرکوبی مسلمانان اقدام نموده و به روی مردم آتش گشودند. (رحمتی و میر محمد صادقی، ۱۳۹۸، ص ۹۴) تعرض حقوق اقلیت مسلمان در کشور میانمار از سوی گزارش سازمان ملل متحد، جنایت بر ضد بشریت قلمداد شده است. کمیساری عالی حقوق بشر اعمال ارتكابی بر اقلیت‌های قومی و مذهبی در کشور میانمار را تعرض آشکار به حقوق بشر بر شمرده و اعلام داشته «نیروهای دولتی میانمار اقدام به قتل نوزادان، خردسالان، زنان، کهنسالان و... تعرضات جنسی سازمان یافته نموده و نظامیان اقدام به تیراندازی بر علیه مردمی که قصد فرار داشتند کرده و بعضی از روستاها را آتش زدند. ز جمله جنایات شدید ارتكابی بر علیه مسلمانان، تعرض و خشونت جنسی زنان و دختران روهینگیا می باشد، **United Nations High Commissioner for Human Rights**، (۴: ۲۰۱۷). باتوجه به مطالبی که در خصوص وضعیت مسلمانان روهینگیا مطرح شد، بدیهی است که ارتش و سایر سازمان‌های نظامی برمه از اقداماتی نظیر اعمال زور فیزیکی و مستقیم و همچنین تهدید و فشار روانی استفاده کرده اند تا تبعید و انتقال اجباری مسلمانان روهینگیا را در ایالت آراکان اجرا کنند. از چندین دهه پیش، دولت‌هایی که در برمه بر سر کار می‌آمدند به دنبال آن بوده که که آرایش قومی مسلمانان را با استفاده از اقدامات و سیاست‌هایی همچون افزایش نظامی سازی، مصادره زمین، جابجایی‌ها و اخراج‌های اجباری و ساخت روستاهای نمونه تغییر بدهند. اصرار بر انکار تابعیت مسلمانان روهینگیا نقض گسترده و فاحش حقوق بشر را تسریع کرده و باعث شده است صدها هزار شهروند جز فرار از کشور هیچ گزینه‌ای نداشته باشند و هزاران نفر دیگر در وضعیت سرکوب کامل قرار بگیرند. در ارتباط با اساسنامه‌ی رم، به نظر می‌رسد که شرایط کلی ارتكاب جنایات علیه بشریت تبعید و انتقال اجباری جمعیت علیه مسلمانان میانمار وجود داشته باشد: مردم غیر نظامی بی‌تردید آماج حملات بوده اند؛ روشن است که این حملات جدا از یکدیگر نیستند، بلکه بخشی از حمله‌ی گسترده و سیستماتیک به این گروه قومی‌اند؛ عنصر فیزیکی تبعید و انتقال اجباری احراز شده است: مردم روهینگیا به‌طور قانونی در ایالت آراکان شمالی زندگی می‌کنند، آواره‌سازی آنان با روش‌های قهرآمیز انجام شده است و با استثنائات مجازی که در مورد این قبیل اقدامات وجود دارد و به روشنی در حقوق بین‌الملل تبیین شده است، قابل توجیه نیست.

۲-۱) تطبیق جنایات ارتكابی اخیر در میانمار با نسل کشی

وفق ماده ۱۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی که متعاقب ماده ۲ کنوانسیون نسل زدایی مقرر گردیده است، منظور از نسل کشی در این اساسنامه، اعمال مشروحه قتل، ایراد صدمه شدید وحی یا جسمی، قراردادن عمدی بخشی از مردم در معرض زندگی نامناسب، جلوگیری از تولد و تناسل، انتقال اجباری اطفال یک گروه به گروه دیگری است که به منظور نابود کردن تمام یا بخشی از گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی صورت گیرد. ویژگی‌های مسلمانان روهینگیا حکایت از آن دارد که در قالب یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی زیر پتر حمایتی کنوانسیون نسل زدایی قرار دارند (**International Human Rights Clinic 2015: 42-44**). نظر وجود مستندات، تصاویر و فیلم منتشر شده در خصوص جنایات ارتكابی علیه مسلمان میانمار تردیدی وجود ندارد که قتل و ایراد صدمات شدید جسمانی به منزله عنصر مادی جرم نسل کشی به کرات و به صورت خشن و به دور از جنبه‌های غیر انسانی بر علیه آنها به وقوع پیوسته است. واگرچه مقام‌ها دولتی میانمار مدعی هستند که مقابله و سرکوبی نظامی در ایالت راخین در جهت مقابله با تروریست‌هایی است که به مراکز پلیدی حمله می‌نمایند (**Nations United, Secretary-general, 2017**) با توجه به سیاست‌های خصمانه بودائیان و نیروهای نظامی بر علیه مسلمانان روهینگیا و سطح گسترده اقدامات غیر انسانی آنها و مواضع و جهت‌گیری دولت میانمار در خصوص عدم

حمایت از مسلمانان ساکن در آن مناطق، قصد خاص دولت میانمار در جهت صدق جنایت نسل کشی محرز می باشد که منظور قصد و نیت نابودی و حذف مسلمانان روهینگایی در قالب یک گروه قومی، مذهبی است.

۲-۲) تطبیق جنایات ارتكابی اخیر در میانمار با جنایات علیه بشریت

وفق ماده ۷ اساسنامه دیوان کیفری بین المللی اعمالی از قبیل بازداشت های خودسرانه و یا سایر محرومیت های شدید آزادی، شکنجه، قتل و کشتار مسلمانان، تعرضات جنسی و ممنوعیت تبعید و انتقال اجباری مردم و...، به صورت گسترده یا سازمان یافته بر ضد مردم غیر نظامی صورت گیرد، جنایت علیه بشریت قلمداد می شود. لذا اقدامات جنایتکارانه، بر ضد مسلمانان روهینگیا از جمله جنایات علیه بشریت قلمداد می گردد. چراکه برخی از مصادیق مانند قتل، اخراج یا انتقال اجباری جمعیت، شکنجه، خشونت جنسی، اذیت و آزار و تبعیض از سوی نیروهای نظامی و بودائیان میانمار و در قالب حمله گسترده علیه مردم غیر نظامی و به صورت برنامه ریزی شده و سیستماتیک زخ داده است

۲-۲-۱) بازداشت های خودسرانه و یا سایر محرومیت های شدید آزادی

نیروهای پلیس و نا ساکا که در ایالات آراکان فعالیت می کنند از اساسنامه غیر شهروندی روهینگیا برای بازداشت های خودسرانه استفاده می کرده اند (Document G-۰۱. A). اساسنامه غیر شهروندی روهینگیا توسط مقامات محلی به عنوان ابزاری برای ایجاد محرومیت و محدودیت در فعالیت های آزادانه ایجاد شده است. مستندات بسیاری وجود دارد که نشان می دهد مردم روهینگیا به دلیل سفر بدون مجوز (مشخص شده در بخش های ۱۰، ۱۲ قانون ۱۸۶۴ که در سال ۱۹۴۰ اصلاح شد) بازداشت می شوند. مقامات مردم روهینگیا را که بدون مجوز طبق بخش ۵ (j) قانون مقررات اضطراری به طور مکرر بازداشت می کند. این قانون بیان می دارد که: "هر فردی که بر روی رفتار تاثیر گذارد و یا اقدامی را انجام دهد که باعث تضعیف امنیت اتحادیه و یا تضعیف احیای نظم و قانون شود، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت (National (Coalition Government of the Union of Burma (NCGUB), ۲۰۰۹, P.p: ۲۵-۸۸). در این قانون پیشنهاد می شود که شورای توسعه و صلح دولت فعلی بر این عقیده است که حرکت آزادانه مردم روهینگیا در داخل ایالت آراکان شمالی یک تهدید واقعی برای امنیت ملی به شمار می رود. در این مورد خاص عفو بین الملل بیان می دارد که: بازداشت مخالفین سیاسی به طور بالقوه بر اساس ماهیت سیستماتیک آن صورت می پذیرد و ممکن است این عمل ذاتاً سیاسی از طریق دولت مرکزی پیگیری شود. اکثریت موارد بازداشت ها و دستگیری های خود سرانه در شمال آراکان به این دلایل و دلایل قومی، نژادی و مذهبی اتفاق می افتد. میزان و نحوه بازداشت های خود سرانه در ایالت شمالی آراکان به گونه ای است که می توان آن را به عنوان یک ابزار صنعتی تا آنجایی که یک الگوی مشخص برای نحوه نمونه برداری از نمونه های دستگیری و بازداشت به وجود آورد، به کار برد.

از صاحبه هایی که در طول مأموریت های میدانی انجام گرفت مشخص می شود که دستگیری ها و بازداشت های خود سرانه در ایالت شمالی آراکان بیشتر برای اخاذی از مردم صورت می گیرد. برای مردان روهینگایی غیر عادی نیست که به طور مکرر به دلایل مختلفی چون تردد غیر مجاز، جعل اسناد شهروندی، ازدواج بدون اجازه و یا عدم پذیرش کار اجباری دستگیر شوند. در هنگام مأموریت موقعیت های فراوانی گزارش شد که در آن افراد روهینگایی به راحتی و بدون هیچ دلیل خاصی به صورت تصادفی بازداشت و با پرداخت باج آزاد شدند. چنین بازداشت هایی به معنای واقعی کلمه خود سرانه هستند و این احساس را در جامعه روهینگیا ایجاد کرده است که ممکن است هر زمان دستگیر و بازداشت شوند (Irish Centre for Human Rights, ۲۰۰۹). مردم روهینگیا اهداف ویژه ای برای دستگیری ها و بازداشت های خود سرانه

به حساب می آیند که این به خاطر بدون تابعیت بودن آنها در نتیجه تبعیض نژادی، قومی و مذهبی می باشد. به طور مختصر، می توان این گونه نتیجه گیری کرد که این وقایع تبعیض آمیز، عنصر ضروری جنایت علیه بشریت به حساب می آید.

۲-۲-۲) اعمال شکنجه و سایر اعمال غیر انسانی

اعمال شکنجه و سایر اعمال خشونت آمیز که در بسیاری از موارد منجر به مرگ قربانی شده است. شیوع شکنجه، خشونت و سوءرفتار نیز باید در پرتو شرایط فیزیکی بازداشت در نظر گرفته شود. کار اجباری طولانی مدت که در آن افراد از خانه و خانواده شان دور می باشند، شرایط یک بازداشت واقعی را شکل می دهد. در این شرایط است که اغلب قربانیان روهینگایی با شکنجه، رفتارهای غیر انسانی، تحقیر و تنبیه مواجه شده و با اشکال مختلفی از تجاوز، خشونت های جنسی و خشونت های دیگر رو به رو می شوند.^۷ (Bangladesh testimonies, supra note ۲۲: M۱-B-۴). سایر گروه های قومی در شمال آراکان چنین شرایطی را در مقیاس روهینگایی ها تجربه نمی کنند. در واقع افراد روهینگایی به صورت سیستماتیک و به دلیل موقعیت نژادی، قومی و مذهبی در معرض چنین خشونت هایی قرار دارند. انکار شهروندی افراد روهینگایی باعث شده تا مقامات محلی یک استراتژی آماده برای سرکوب آنها داشته باشند و مشارکت آنها در شکنجه و رفتارهای غیر انسانی تحقیر آمیز و یا تنبیه بخشی از یک سیاست کلی به حساب می آید.

۳-۲-۲) قتل مسلمانان

گزارش های پی در پی گزار شگر ویژه سازمان ملل در مورد اعدام ها و قتل های خود سرانه و هم چنین گزارش های پی در پی گزار شگر های ویژه در مورد شرایط حقوق بشر در میانمار نشان می دهد که شهروندان به صورت خود سرانه و توسط دولت از حق حیات محروم می شوند. در گزارش سالانه ۲۰۰۸ در مورد حقوق بشر برمه، دپارتمان ایالات متحده بیان داشت که: " گزار شات زیادی وجود دارد که دولت یا کارگزاران آن قتل های غیر قانونی و خود سرانه انجام داده اند Human Rights Council, ۲۰۰۸, ۲۸۱-۲۸۳). دولت مقامات مسئول این مرگ ها را تنبیه و مجازات نکرده است. به طور خاص این گزارش مربوط به مرگ و میر در زندان و قتل های غیر قانونی بود." در طی بررسی های میدانی برای این گزارش وقایعی کشف شد که در آن کارگزاران شورای توسعه و صلح دولت فعلی و معمولاً مقرهای کنترل مهاجرت در مناطق مرزی^۷ مسئول کشتار تبعیض آمیز روهینگایی های ساکن در شما آراکان بوده اند. این مثال ها در برگیرنده مرگ هایی در نتیجه استفاده از مهمات برای پراکند کردن تجمعات مردم روهینگیا و مرگ افراد به دلیل ضرب و شتم حین کار اجباری می باشند.

۴-۲-۲) ممنوعیت تبعید و انتقال اجباری جمعیت

وفق ماده ۷(۱)(d) اساسنامه رم، انتقال اجباری جمعیت و تبعید به صراحت از جمله جرایم علیه بشریت قلمداد گردیده است. انتقال و جابجایی اجباری و تبعید افراد با تخلیه غیر مجوز و قانونی و به صورت غیر ارادی اشخاص از قلمرو محل سکونت آنها همراه می باشد. در تبعید انتقال و جابجایی، خارج از مرزهای کشور مد نظر است و در انتقال اجباری، جابجایی در داخل کشور منظور می باشد (Prosecutor v. Brdanin 2004: para. 521). به بیان دیگر در انتقال اجباری مردم از یک منطقه به منطقه دیگر در همان کشور جابجا می گردند ولی در تبعید افراد خاصی از یک کشور به کشور دیگری انتقال و جابجا می گردند. آوارگی کثیری از مردم روهینگیا در بین مرزهای برمه و بنگلادش در درزمره جرم تبعید و آوارگی آنها در ایالت آراکان شمالی (که توام با مصادره و ضبط زمین ها و اخراج اجباری آنها همراه می باشد) جرایم علیه بشریت قلمداد می گردد.

نتیجه گیری

^۷. Known officially as the Border Area Immigration Control Headquarters

دیوان کیفری بین المللی از اهمیت خاصی در عرصه جهانی بنا به پشتولنه و حمایت های جامعه جهانی که دارا می باشد برخوردار می باشد. اعمال و اقدامات تبعیض آمیز و جرایم ارتكابی علیه مسلمانان روهینگیا که از سوی دولت و بودائیان میانمار به صورت گسترده و به کرات صورت گرفته است، موجب بزه دیدگی مسلمان روهینگیا در سطح بین المللی شده که در اساسنامه رم اقدامات و مقررات های خاصی در زمینه پشتیبانی از آنها که مورد حمایت دیوان کیفری بین المللی می باشد، وضع و مقرر گردیده است. مقررات رُم نقض حقوق انسانی را بعنوان جرم ضد انسانی بیان می کند: قتل، نابودی، اسارت، اخراج از کشور یا تبعید، حبس بخاطر نقض اصول قانون بین المللی، شکنجه، خشونت جنسی، ظلم و ستم از هر گروه یا مجموعه قابل شناسایی، ناپدید شدن اجباری، نظام آپارتاید، اقدامات ضد انسانی دیگر که بطور عمدی منجر به آسیب یا جراحات جدی به بدن، ذهن یا سلامت فیزیکی فرد می شوند. پاک سازی قومی مسلمانان میانمار بیش از صرف تبعید و انتقال اجباری مسلمانان بوده و بخشی از اقدامات عمدی جهت نابودسازی و ارتكاب نسل زدایی علیه آنان است لذا مشخصه های تبعید انتقال اجباری، پاک سازی قومی و نژادی در خصوص خشونت علیه مسلمانان روهینگیای کشور میانمار، طبق حقوق بین الملل کیفری و تطبیق آنها جنایت مورد تصریح در دیوان کیفری بین المللی با واقعیات موجود از مصادیق جرایم ارتكابی علیه بشریت و نسل کشی بوده که ضرورت دارد دیوان بین المللی کیفری به موضوع ورود کرده و با پیگیری و حمایت های کشورها مسلمان، دیوان کیفری بین المللی مجاب به رسیدگی و مجازات عاملان آن این جنایت گردد.

- ۱ فهرست منابع
- ۲ سوادکوهی فرسام، "جزوه درس حقوق تطبیقی"، تهران: دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب، ۱۳۸۴
- ۳ رضوی فرد، بهزاد و دیرباز، مر ضیه، حمایت های حقوقی دیوان کیفری بین المللی، مجله حقوقی بین المللی ازبزه دیدگان، نشریه پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره سوم، بهار و تابستان ۱۳۹۲
- ۴ رحمتی، علی و میر محمد صادقی، حسین، امکان سنجی تعقیب و محاکمۀ مرتکبان جنایات اخیر در میانمار در عرصه ملی و بین المللی (با تأکید بر نقش دادگاه مختلط)، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۳، شماره ۱۳۹۸، ۱۰۶
- ۵ روستایی، علیرضا و آرش پور، علیرضا، تحلیل حقوقی خشونت علیه مسلمانان میانمار به مثابه جنایات نسل زدایی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۹۶

- ۶ عباجی، مریم، "رهنمود های حقوق کیفری ماهوی در قبال کودکان بزه دیده"، مجله حقوقی دادگستری، ش ۵۲- ۱۳۸۴، ۵۳
- ۷ فلاحیان، همایون، "نقش قربانی جرم در دیوان کیفری بین المللی-ی و قوانین اساسی کشورها"، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، ش ۱۹، ۱۳۸۴
- ۸ معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، عدالت برای بزه دیدگان، تهران: انتشارات سلسبیل 1384
- ۹ نژندی منش، هیبت لله و آموزگار، شهریار، جایگاه بزه دیده در اسناد دیوان کیفری بین المللی، فصلنامه قضاوت، شماره ۹۱، پاییز ۹۱

- ۱۰ ▪ United Nations, Secretary-General (۲۰۱۷), Myanmar has failed to protect Rohingya from atrocities, Available from: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/۲۰۱۷-۱۰-۱۸/note-correspondents-statement-adama-dieng-u>
- ۱۱ Bangladesh testimonies, *supra* note ۲۲: M^۱-B-۴. See also, Amnesty International (AI), 'Union of Myanmar (Burma) – Human Rights Violations against Muslims in the Rakhine (Arakan) State', ASA ۱۶/۰۶/۹۲ at ۱۵: 'Muslims are ill-treated if they attempted to protest when the security forces attacked other Muslims, if they objected on their own behalf, if they were suspected of opposing the SLORC, and sometimes for no apparent reason at all'
- ۱۲ Document G-۰۱. A confidential source has documented a number of cases in North Arakan State where a number of individuals were sentenced to long prison sentences for minor crimes or non-crimes, such as unauthorized marriage or illicit relationships
- ۱۳ Executions, Philip Alston: Addendum – Summary of Cases Transmitted to Government and Replies
- ۱۴ Human Rights Council, ۲۰۰۸. 'Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary
- ۱۵ International Human Rights Clinic (۲۰۱۵). Persecution of the Rohingya Muslims: is Genocide occurring in Myanmar's Rakhine State, Prepared by the Allard K. Lowenstein International Human Rights Clinic, Yale Law School for fortify rights. Available from: http://www.fortifyrights.org/downloads/Yale_Persecution_of_the_Rohingya_October_۲۰۱۵.pdf
- ۱۶ Irish Centre for Human Rights, Bangladesh Fact-Finding Mission ۲۰۰۹, testimonies [hereinafter Bangladesh testimonies]: M^{۲۷}-B-۱ [Payment of bribe for marriage permission]; M^۱-B-۲ (Imprisonment)
- ۱۷ Lanier, Mark M. & Stuart Henry, ۲۰۰۴, , United States, Westview.
- ۱۸ Murphy, W. P. (۲۰۱۷), The Rohingya Crisis: U.S. Response to the Tragedy in Burma, ۲۰۱۷. https://www.academia.edu/۷۷۸۷۱۴۱/Compilation_۲۰۱۴_Pacific_Rim_Law_and_Policy_Journal_Association_THE_SLOW-BURNING_GENOCIDE_OF_MYANMARS_ROHINGYA
- ۱۹ National Coalition Government of the Union of Burma (NCGUB), *Burma Human Rights Yearbook 2008* (۲۰۰۹)
- ۲۰ Pacific Rim Law & Policy Journal, ۲۳/۳: ۶۸۲-۷۵۲. Available from: http://www.academia.edu/۷۷۸۷۱۴۱/Compilation_۲۰۱۴_Pacific_Rim_Law_and_Policy_Journal_Association_THE_SLOW-BURNING_GENOCIDE_OF_MYANMARS_ROHINGYA
- ۲۱ Prosecutor v. Brdanin (۲۰۰۴). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, IT-۹۹-۳۶-T.

- ۲۲ Received', UN Doc. A/HRC/A/۳/Add.۱ (۲۰۰۸) at ۲۸۱-۲۸۳; Commission on Human Rights, 'Extrajudicial,
- ۲۳ Summary or Arbitrary Executions: Report of the Special Rapporteur, Ms. Asma Jahangir, submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution ۱۹۹۸/۶۸', UN Doc. E/CN.۴/۱۹۹۹/۳۹/Add.۱ at paras. ۱۶۴-۱۶۸; Commission on Human Rights, 'Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions: Report by the Special Rapporteur, Mr. Bacre Waly Ndiaye, submitted pursuant to Commission on Human Rights Res. ۱۹۹۴/۸۲', UN Doc. E/CN.۴/۱۹۹۵/۶۱; Human Rights Council, 'Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in Myanmar, Tomás Ojea Quintana', *supra* note ۱۰ at paras. ۹۶-۹۷..
- ۲۴ United Nations High Commissioner for Human Rights (۲۰۱۷), Supplementary Appeal - Myanmar refugee emergency response in Bangladesh. Available from: <http://www.unhcr.org/۵۹cbf۱۱۷.pdf>
- ۲۵ Zarni, Maung; Cowley, Alice (۲۰۱۴). "The Slow-Burning Genocide of Myanmar's Rohingya".